

Kampen mellem kongerne Sven og Valdemar 1157. II. *)

Af

A. D. Jørgensen.

I et afsnit om „slaget på Grathehede“ har prof. Steenstrup i sin bog om „vore folkeviser fra middelalderen“ imødegået min afhandling under ovenstående overskrift; han ender med denne udtalelse: „Jeg tør vistnok bruge det udtryk, at syv og syvsindstyve grunde på den mest uomtvistelige måde godtgøre, at slaget stod på Grathehede, og at ingensomhelst grund taler for, at det ikke skulde have stået her.“ Dette må opfordre mig til i større udførlighed at komme tilbage til den af mig fremsatte opfattelse.

At kilder, som står begivenheden nær, henfører kampen til Gradehede, derom er det let at komme til enighed; slaget opnævntes vistnok meget snart efter dette sted¹⁾. Når jeg altså har troet alligevel at måtte fravige dette, må der selvfølgelig være tvingende grunde tilstede, som kræver en opgivelse af navnets nærmest

*) Sml. Hist. Tidsskrift, 6. række II.

¹⁾ Saxo synes at kalde hele krigen i Jylland for „Gradefejden“, bellum Grathicum. S. 896, 911 (belli Grathici temporibus).

liggende fortolkning, og netop dette er efter min mening tilfældet.

At der overhovedet kan være tale om at rejse tvivl imod den fulde korrekthed i samtidens benævnelse af et slag, tror jeg ikke man vil bestride. Der er meget ofte noget tilfældigt i dette navn, hvad der jo bl. a. tilstrækkeligt fremgår af den omstændighed, at samme slag opnævnes efter forskellige lokaliteter, således at dog i reglen et af navnene før eller senere vinder overhånd. Og intet kan være rimeligere. Et slag kan indledes fra forskellige punkter, det kan have flere kritiske momenter og det kan sprede sig vidt omkring; der vil i disse tilfælde være noget vilkårligt i navnet, som senere atter kan påvirke traditionen om selve kampen. Således antager jeg, at slaget 1157 har været benævnt forskelligt, måske slet ikke efter lokaliteter, indtil nogle år hen i tiden den hovedbegivenhed, som knyttede sig til det, kongens fald på Grædhede, trådte mere og mere i forgrunden og gav det navn.

Det kunde så meget lettere komme således, som Kong Sven virkelig havde kæmpet på Grædhede, nemlig i året 1151, således som jeg i min første afhandling har påvist. Fortællingen om denne kamp giver os et klart billed af disse forbitrede sammenstød i borgerkrigene. Ved nattetid forlader Sven Viborg for tidlig ved daggry at kunne overraske sin fjende ved Gedbæk på Grædhede. De kæmper en tid med stor forbitrelse, indtil så Sven sejrer og begynder forfølgelsen sydpå. Denne fortsættes, som det synes, det meste af dagen; Sakserne trækker sig i god orden tilbage. Endelig tror de at have fred og imod natten går de i kvartér i en eller anden by. Men forfølgerne opsøger dem i deres natte-

leje og dræber dem. Hvor langt denne forfølgelse har strakt sig, vides ikke, men der er sikkert tale om store afstande og et meget langt ridt. At slige langvarige og hårdnakkede kampe ikke hørte til undtagelserne i borgerkrigene, ligger i sagens natur. Riget var ikke så meget delt efter lande, hvert med sin konge, således som man ofte tidligere tænkte sig det som en nedarvet modsætning mellem Jyder og Øboer osv.; dette kunde vel forbigående spille en rolle, men i det hele og store grupperede man sig om de kæmpende konger efter hensyn, som unddrager sig enhver nøjere prøvelse. Kun ses det tydeligt, at slægtskabs forbindelser og alle mulige personlige forhold her spiller en fremtrædende rolle, og det er tydeligt, at alle mulige modsætninger ved sådanne lejligheder kom op: gammelt nag mellem herreder, sysler eller lande, fjendskab mellem personer og slægter, ligesom jo den politiske agitation træder klart for dagen og i årenes løb forandrer partiernes stilling på en ofte påfaldende måde. Når derfor større eller mindre hære kommer til at stå overfor hinanden, udkæmpes der tillige en række hadefulde tvistigheder mellem enkelte mænd eller enkelte grupper; et sådant slag må have frembudt et helt andet billed end en kamp med rigets fjender, i hvilken dette personlige moment manglede.

I denne betragtning søger jeg muligheden, og en nærliggende mulighed for, at den sidste kamp mellem Sven og Valdemar, i hvilken så mange års had og forbitrelse, skærpet ved de sidste begivenheder, mødtes til en endelig opgørelse, har strakt sig over et så stort område og er løben ud i så mange særkampe, efterat hovedsammenstødet havde fundet sted, så den har fået forskellige navne, indtil det mest betegnende, efter kon-

gens drab, blev slået fast¹⁾). Jeg skal dernæst gå over til at påvise, at denne mulighed i det foreliggende tilfælde er en virkelighed.

Af samtidige eller næsten samtidige kilder har kun Saxo givet en anskuelig fremstilling af slagets og det hele felttogs enkeltheder. Kun Knytlinga fortæller det noget udførligere, men med en række almindelige talemåder uden individuelt præg; de selvsamme udtryk kan bruges om enhver anden kamp, som man ikke véd nærmere besked med og dog vil sige noget om. Dertil indskydes fortællingen om en drøm, i hvilken kong Valdemar så sin fader, den hellige Knud Lavard, som lovede ham sejr og til jertegn lod en ravn flyve op foran ham. Dette sagn synes opstået af det historiske træk, Saxo har opbevaret, at talrige flokke af ravne på slagdagens morgen slog ned over hæren, hvad det jo efter gammel tro var et lykkeligt varsel; men det havde sit ældre forbillede i fortællingen om Magnus den gode, hvem faderen, den hellige Olav, på Lyskovhede lovede sejr over Venderne²⁾). Knytlinga er ikke dårlig underrettet om hin tids historie, den har opbevaret flere værdifulde træk fra selve felttoget; men skildringen af slaget bærer præg af at være formet frit over det givne navn „Gradehede“. Fortællingen om kongens fald er uforenelig med Saxo.

¹⁾ Der synes i ældre tider at have været en vis tilbøjelighed til at opnævne de store slag efter „heder“, s: trælose sletter, som mest skikkede til kamppladse. f. ex. Lyrskov hede, Lo hede, (navne som ellers ikke kendes), Tap hede osv. Selv i vor tid hører man ofte tale om en Isted hede. Rent militært er man tilbøjelig til at opnævne slaget efter de faste stillinger; således kalder Detmar slaget 1389 „ved Akseval“.

²⁾ Knytlinga 371 (sml. 207). Saxo, p. 733, anm. 2. Heims-Kringla, Magnus G. k. 28.

Går vi derimod over til denne forfatter, da er hans udførlige skildring af felttoget og selve slaget helt igennem sammensat af anskuelige individuelle træk; der er ikke spor af almindelige talemåder, selv de jævnlige forekommende bevægelser omtales i bestemte ejendommelige træk således, som de netop ved denne lejlighed gik for sig. Og der er ikke mindste grund til at tro, at forfatteren her har villet give andet eller mere end hvad han havde erfaret af pålidelige hjemmelmænd; der er i hans fremstilling ingen tendens til at forherlige sejrherren eller lignende, han er simpelthen historisk fortæller, optagen af at vise, hvorledes denne følgerige begivenhed udviklede sig og afsluttedes, således som ældre mænd endnu kunde mindes det, træk for træk, og vistnok ofte kom tilbage til at fortælle om. Ingen som har mindste sans for anskuelig historisk fortælling i modsætning til talemåder og ordfyld vil være i tvivl om, at prisen her bør gives Saxo og at der ikke kan være tale om at vrage hans positive meddelelser til fordel for sagsens fraser.

Lad os altså begynde med kongens drab. Om dette bemærker prof. Steenstrup: „Der står endvidere, at den bondehob, som dræbte Svens ledsager og derpå kongen selv, var kommen for at søge bytte. Men så meget er dog vel givet, at bønderne ikke gik ud for at lede efter bytte 5—6 mil fra valpladsen.“

Denne gengivelse beror dog på en misforståelse af Saxos ord. Jeg har i min afhandling gengivet hans fortælling således: „Han gribes af bønder, der søger bytte hos den herreklædte mand og fælder hans sidste ledsager.“ Mere indeholdes der nemlig ikke i forfatterens ord: „quidam suorum . . . ab agrestibus indagandæ

prædæ gratia supervenientibus appetitus occubuit.“ Der er her ikke tale om en valplads, som afsøges; det er landevejsrøvere, der overfalder de to udmattede mænd, hvis ydre lover dem bytte. Havde Saxo fortalt os om et par mænd, som gik i pilgrimsfærd, men undervejs blev overfaldne og dræbte for at udplyndres, kunde han have brugt de samme udtryk. At der alligevel er en forbindelse med det nylig udkæmpede slag, er meget sandsynligt, og jeg har da også selv antydnet det. „Mødet fandt sted langt fra den egentlige valplads“, hedder det i min afhandling (s. 630); „bondehæren var alt i opløsning, mange var ved at drage hjem, hver til sit, så man kunde møde enkelte hobe på alle de omliggende veje Det er en tilfældig hob, der får øje paa ham; slaget har sat lidenskaberne i bevægelse og man er straks rede til at angribe ham for byttets skyld. Så ligger hans udplyndrede lig, til bønderne fra de nærmeste gårde tager sig på at begrave det.“ Således har jeg tænkt mig at det er gået til, idet jeg går ud fra, at menneskene til alle tider har været omtrent som i vore dage; efter et blodigt slag løses ligesom alle bånd for en mængde mennesker og de bliver halv utilregnelige i deres handlinger. Men er denne opfattelse ikke rigtig, så bliver Saxos tydelige ord tilbage: „bønder, som overfaldt ham for at søge bytte“.

Kong Sven faldt altså på Grædhede, i nærheden af det kapel, ved hvilket hans grav fandtes, i alle tilfælde ikke nærmere ved nogen anden kirke. Sæt nu at kampen har stået på Grædhede, hvor er da den mose, i hvilken han satte sin hest og sine våben til og hinsides hvilken jo valpladsen må søges? Grædhede er i det længste henved 2 mil i nord og syd og betydeligt sma-

lere og kapellet ligger omtrent midtvejs i den første retning på hedens østlige side. Grædehede er en temmelig jævn flade uden store mosedrag og sådanne siges kongen jo at være kommen over; han har vel ikke uden nødvendighed vovet sig ud i dem og de må altså have spærret hans vej, have været for udstrakte til at komme uden om. Allerede ved denne omstændighed tvinges vi udenfor heden, hvis vi vil fastholde forestillingen om en kamp mellem store hærmasser.

Så kommer hertil kongens overvældende træthed. Prof. Steenstrup indvender herimod, at vi ikke kender hans „legemlige disposition på kampdagen, han kan have været træt og mat fra de foregående dage, han kan have deltaget voldsomt i slaget, han kan have fået alvorlige hug og stød i kampen, som kunde besværliggøre ham alle bevægelser. Hans hest har vel desuden forædt sig som alle de andre heste; mosedyndet havde tyngt hans lemmer, siger Saxo, kort sagt, der er hundrede muligheder at regne med, som kunde gøre ham enhver flugt besværlig.“

Der er ganske vist en abstrakt mulighed for alt dette; men konkret betyder det sikkert intet. Kong Sven havde frivillig indladt sig på dette slag; det var ham personlig, der angreb om morgenen, efterat han lige forud havde besluttet at modtage den tilbudte kamp. Denne var kortvarig (*Svenonici levi negotio victi*) og der forlyder intet om at han fik sår eller slag. Men en sådan omstændighed kunde Saxo efter hele sin fortællings karakter ikke have forbigået; man tænke sig en nutids forfatter fortælle om en konges flugt og fald uden at nævne et sår, hvis virkninger forårsagede en unaturlig udmattelse og derefter følgende overvældelse! Til sam-

menligning kan jævnføres Valdemars flugt få måneder i forvejen, fra Roskilde til Fjenneslev. Hårdt såret måtte han ile afsted til fods; udmattet, fuld af lidelser, lærte nødvendigheden ham at komme afsted; han kom omsider op på en hest og fortsatte sin flugt, indtil han, før dag gry, nåede Absalons hjem. Først her fik han låret forbundet og tilbragte nu resten af natten her¹⁾. På-Svens flugt tales der imidlertid ikke om sår og lidelser; efter Saxos fortælling er det selve flugten og udelukkende den, som udmatter kongen. Mosen, som han skal over, tvinger ham til at opgive hesten og sin hærklædning og den senere vandring berøver ham de sidste kræfter. Fornuftigvis må der da være gået store anstrængelser forud, siden den samme „nødvendighed“, som overvandt Valdemars træthed og lidelser på Sjælland, ikke formåede at få ham til at flytte en fod mere.

Vi kommer nu til Saxos skildring af valpladsen. I denne skildring møder vi da først det høje stavregærde om en kornmark, som hindrer rytteriet i at komme til træfning, indtil fodfolket får det hugget ned; deri ser

¹⁾ Saxo p. 727: Interea Valdemarus, duos duntaxat e suis casu comites assecutus, gressum, femoris debilitate negatum, vitæ cupiditate, provexit. Igitur incedendi usum, vulnere debilitatum, a necessitatis violentia mutuatus est. Adeo corporis dolores animi metus extenuat. Deinde sequacium ope equo impositus . . . post eum (Absalonem) contendit. Adeo corpoream ipsius debilitatem duratrix infirmitatis humanæ necessitas confortabat. Illic (i A.'s hjem) procurato vulnere femoreque fascia circumligato, noctis reliquias exegit. — Den tilbagelagte vej var omtrent 5 mil; ved overfaldet i Roskilde var lysene tændte (kl. 8—9?); solen stod op den næste morgen kl. 4½.

jeg bevis på, at vi er i en frugtbar egn og ikke på en hedeslette; markgærderne opgaves efter høsten, men her stod kornet endnu ude.

Herimod bemærker nu prof. Steenstrup, at „dette intet somhelst kan bevise med hensyn til høsten. Vi have jo ingen oplysning om, at hint gærde hørte til dem der skulde fjernes. Der var gærder i tusindtal, som ikke borttoges; det hele Danmark gjordes ikke ved høstens ende til én stor åben slette, hvor kvæget kunde gå, hvor det lystede. Landsbyen var til eksempel afgrænset ved gærder mod nabolandsbyen, for så vidt ikke særlige forhold fandt sted, og en mand kunde eje enemærker, som aldrig gik ind under den fælles fællede. Ja, der er den allerstørste sandsynlighed for, at her netop er tale om et sådant grænsegærde. Herhen peger dets særdeles solide beskaffenhed, og der var jo dernæst al mulig anledning til at sætte bom for at kvæget løb ud på heden eller i mosen. Dette passer netop fortræffelig med hedeegnen og med grænselandet mellem heden og det opdyrkede land.“ (Side 224.)

Der er noget i høj grad elskværdigt i den frejdighed, hvormed prof. Steenstrup her går løs på de virkelige forhold til gavn og glæde for sin foruddannede mening.

Saxo kalder det pågældende gærde: „sepes frugum ambitrix“ (en indhegning der omslutter sæden¹⁾); det er dog mærkeligt herom at sige, at dette „netop“ er et bygærde og intet vanggærde.

Men selv om Saxo ikke havde brugt dette bestemte udtryk, vilde vi have været fuldt berettigede til at forstå det som et kornmarkgærde, og det af den meget

¹⁾ Udgiverne forklarer: (sepes) segetem sive campum frugum feracem ambiens. Pag. 733.

gyldige grund, at vi mangler alle efterretninger om at der fandtes andre. Hvor lidt man tænkte på at „sætte bom“ for kvægets vandringer ud i overdrevet eller til moser og vandhuller, kender vi tilstrækkeligt fra forrige århundredes agerbrug; når man endnu i vor tid har så ondt ved at lukke for mergelgrave, skønt de stadig kræver ofre af dyr og mennesker, kan man ikke undre sig over, at der i fællesskabets tid ikke findes antydning af sligt; på bymarken måtte hyrden være hjordens forsyn, i overdrevet var den som oftest helt overladt til sig selv og de instinkter, der er langt mere udviklede hos det ukultiverede dyr¹⁾.

Hvad derimod græsegærder angår, da kendes de ligeså lidt som en selvstændig art. Der er i lovgivningen mange bestemmelser om „markeskel“, d. e. grænsen mellem to bymarker. Efter Jydske lov (2,21) afgøres stridigheder om det ved sandemænds ed eller derved at „kongen rider markeskel“; men, siger loven, „forsigtigere er det dog at markeskel sværges end rides, fordi at dem er det altid bedst kendt, der næst sidder“. Skellet var altså ikke afmærket ved en sammenhængende synlig linje, det bestemtes tvært imod, som talrige breve udviser, ved vandløb o. l., og over den åbne mark var det „stabled“ med „stok og sten“, o: pæle og nedgravede stene, selvfølgelig i større eller mindre afstand fra hinanden. Et enemærke kan enten være stabled eller indgrøftet. — Samme forhold omtales endnu hos Arent Berntsen, „Danmarks og Norges frugtbare herlighed“, 3. bogs 3. part, 5. kapitel (side 469 ff.).

¹⁾ Sml. Povl Hansen, Bidrag til det danske landbrugs historie (f. e. side 99 ff. o. fl. st.).

At disse markeskels mærker nu ikke har været forbundne med gærder, ses tilstrækkeligt af Jydske lovs bestemmelser om „gærdsel“ (gærdesætning). Hovedreglen er her, at der i foråret gærdes omkring „vangen“, og den med vinter- eller vårsæd tilsåede fællesmark, medens „fanget“ ligger til græs. Her kan nu det tilfælde indtræde, „at én bys fælled falder imod anden bys hegned“: „da skulle hine, der fælled eje, rejse halv gård med hine, der vang eje, og således holde jævned, fordi at de der nu have fælled, de få ad åre hegned og behøve slig jævned“ (3,58).

Har begge byer fælled eller begge kornvang op til samme skel, er det ikke nødvendigt at sætte gærde. Loven synes ikke at tænke sig stridigheder, fremkaldte ved kvægets overskridelse af en fælledgrænse, afgjorte ved rettergang, medens den har nøjagtige regler for ethvert brud på gærdets ukrænkelighed. At fare i anden mands „ager“ med hjord er „fuldt hærværk“ og straffes med 40 marks bøde; at fare i eng straffes med 3 mark (3,48.49). At der iøvrigt foruden „vanggården“ også findes abild-, toft- og kålgårde, skal kun nævnes: „dem skal hver mand sig selv vare med sin egen gård, om han vil have dem i hegned for alskens fæ“ (3,60).

Hvilket omfang den årlige gærdesætning havde endnu i forrige århundrede, da man dog havde begyndt at anlægge stenhegn og jordvolde (med levende hegn), ses af „Danske Atlas“ (I 420 fl.), hvor Pontoppidan omtaler den som en fordærv for skovvæksten, især for ellekrattene: „Gærdets årlige hugst“, hedder det her, „er egentlig den rette grund til mangel på det brændevod, som kunde have i overflødighed . . . Disse gærder er det, som gør os en ubodelige skade ved den årlige udvisning, for

hvis skyld ellebusken knap kan blive så stor, at deri findes en stav af arms tykthed, førend den må afhugges Der er den herregård som ikke slipper med tusende læs til sine egne fang og måske lige så meget til bondebyernes hegning. Ja, jeg kender en liden selvejergård, som bruger hvert forår i det allermindste 100, undertiden 150 læs ellebuske til sine jorder, endskønt samme havde halvandet tusend favne stennemur, i hvis mangel der vel behøvedes 300 læs.“

Af Saxos udtrykkelige angivelse (*sepes frugum ambitrix*), der stemmer med, hvad vi iøvrigt véd om hegnsætning på den tid, fremgår det altså, at det gærde, rytteriet stødte på, var et vanggærde; der siges at det havde høje og spidse stavre (*palorum eminentia acumina*). Der tales endvidere om markernes rigdom på korn (*ubertas agrorum*). Dette tyder på en egn, hvor kornavlens er af fremtrædende betydning og hvor der er rigeligt med skov og ris. På det samme tyder den ualmindelig sene høst; thi det forholder sig virkelig ikke som prof. Stenstrup mener, at en våd høst især er vanskelig på de lette jorder; det modsatte er som bekendt tilfældet, det er især de bakkede skovegne, som kommer bagefter.

Den anden omstændighed, som taler afgørende for, at slaget stod i en bakket eller skovrig egn og ikke på en træløs hedeslette, er omtalen af hærens størrelse. Saxo siger derom: „*Adeo quippe copiis creverat (V.) ut ne a decima quidem exercitus parte signorum ordines prospici potuissent*“: d. e. „så stærkt var hans hærmasser forøgede, at „*signorum ordines*“ ikke kunde øjnes af tiende delen af hæren“. Det brugte udtryk er ikke ganske klart. Vedel gengiver det aldeles frit: „at man

kunde næppe ligeså stå på en sted og se over den tiende part af den (hæren)“; Suhm siger: „ikke en tiende del kunde oversé fanernes orden“, og Grundtvig: „ikke tiende parten af folket kunde se deres banner“. Dette sidste kunde synes at frembyde den bedste mening, men dette står der ikke. „Signorum ordines“ er nærmest „fanernes rækker“; men var fanerne fordelt over hele hæren, synes det at være en underlig bemærkning, at ikke tiende delen kunde oversé dem alle. „Rækker“ forudsætter desuden et flertal af fane-grupper, hvad der atter synes overflødig. Måske må man gå den modsatte vej og betragte ordines som hovedbegrebet: rækkerne, de militære afdelinger, således at signorum giver dem den nærmere bestemmelse: afdelinger med mærker, svarende altså til det middelalderlige udtryk: „fane“ (rytteri), „fænnike“ (knægte)¹⁾. I så tilfælde måtte Saxo forstås således: ikke tiende delen af den hele hærmasse kunde se de regulære tropper (og hvorledes det gik til i deres kamp). Der sigtes da her til samme modsætning som den, Åge Kristjersøn fremhæver: *Præterea aciem (Valdemari) contemni potius quam metui debere, quam non militum robur, sed vulgus inerme construxerit*. Men under alle omstændigheder vidner udsagnet mod det flade træløse terræn. Og det samme gør fortællingen om den overraskelse, der i sidste øjeblik før slaget beredtes kong Valdemar. Han fik pludselig øje på en afdeling med skinnende våben og mærker, som ingen kendte og som man derfor holdt for fjender. Ved nær-

¹⁾ Den romerske sprogbrug kendte talemåder som: „viginti signorum milites“, soldater af 20 faner (afdelinger), hvor da signum står lig ordo (centuria). Madvig, Den rom. stats forfatning og forvaltning, II 398 fl. 409. 416.

mere undersøgelse viste det sig dog at være venner og de optoges nu i rækkerne. Alt dette tyder på en egn, der ikke kan overskues, og på vidt spredte hærmasser. Slaget har ikke i fjerneste måde lignet det paradigma, som Knytlinga udmaler med almindelige fraser: „Siðan skipaði Valdimar konúgr þar hermönnum sínum ok setti þar fylking ok bjóst til orrostu. Þá sá þeir ok, hvar fór lið Sveins konúgs, hann hafði þá ok mikit lið ok sótti þangat á heidina til þeirra, ok fylkti hann ok sínu liði“ osv.

Men når alle disse træk sammenfattes: valpladsens fra hedesletten vidt forskellige natur, kong Svens sanseløse flugt, indtil en uovervindelig træthed slår ham til jorden, og overfaldet af en bondehob, der end ikke aner, at denne mand er rigets mangeårige konge, — pånøder der sig os da ikke forestillingen om en kamp, fjernt fra Grade hede og fra det sted, hvor dagens afgørende begivenhed indtræder?

Vi vender nu tilbage til Saxos fortælling for at se, hvor da valpladsen rettelig er at søge.

Udgangspunktet for stedbestemmelsen bliver her Randers bro. Nord for åen, i Randers by, ligger kong Sven, syd for den kong Valdemar; broen er afbrudt over strømløbet, så de to hæere ikke kan komme til slag; det er Valdemar, som med de tropper, han har, ikke endnu holder sig for stærk nok.

Jeg nødes til på dette sted at rette en alvorlig anke mod prof. Steenstrups indlæg. Det er langt fra første gang, men det bliver ikke derfor mere undskyldeligt, at

denne forfatter polemiserer mod påstande, som kun han selv tillægger sin modstander. En sådan polemisk hid-sighed forekommer mig at være en plet på enhver videnskabelig diskussion.

I min afhandling påviser jeg, i modsætning til Saxos udgivere, at den bro, Valdemar brød af efter sig, var broen ved Randers; det fremgår ikke blot af Knytlinga, men også af et senere sted hos Saxo, hvor den samtale, der fandt sted over strømmen, udtrykkelig henføres til „kampen ved Randers“ (s. 626). Det samme havde jeg alt påvist for 20 år siden, i en afhandling om Nils Ebbesen, som prof. Steenstrup ved denne lejlighed ligeledes polemiserer imod og altså må have læst¹⁾). Ikke des mindre fremstiller han i sin polemik sagen således, som om jeg ved en tilsnigelse vilde lade Saxo kalde kampen den 23. Oktober for kampen ved Randers, og han fremfører min egen påstand her imod: „det følger aldeles ubestrideligt af sammenhængen, at Saxo ikke herved tænker på Græthedekampen, men netop udpeger et andet tidligere sammenstød. Hvorledes osv.“ (side 225). Jeg finder denne polemik utilbørlig. —

Kongerne lå altså med deres hære ved Randers, på begge sider af Gudenå. Valdemar er især i virksomhed med at samle folk alle vegne fra, hans hær forøges daglig. Men det er ikke let at føde denne hær og holde den sammen; høstarbejdet er endnu ikke tilendebragt og bønderne vil enten have fat i herremændene og herregårdene eller hjem til deres eget. Han må altså snarest mulig lade det komme til en afgørelse.

Prof. Steenstrup mener nu, at der er hengået en

¹⁾ For idé og virkelighed. 1870, s. 390, 396. Bidrag til Nordens historie i middelalderen, s. 159.

kortere eller længere tid uden egenligt indhold, hvorefter de to modstandere træffer sammen på Gradehede; Knytlinga begynder endog i den anledning et nyt kapitel. Meget overbevisende er dette sidste nu ikke; thi samme kapitel fortæller videre om kongens drøm, hvorefter hans opvågning kommer i det næste; her er da ikke nogen epokegørende tidsforskel. Efter Saxos fremstilling er en sådan mellemtid med tilfældige bevægelser umulig. Sven, siger han, kunde ikke komme over åen, Valdemar turde ikke; men i samme øjeblik denne forlod stillingen ved Randers bro, var jo overgangen over åen den letteste sag af verden. Valdemar var altså bunden til denne stilling, indtil han kunde eller vilde modtage slag; til at tiltvinge sig overgangen var Sven ikke stærk nok. Det synes at være utænkeligt, at Saxo eller hans hjemmelmænd kan have kendt en stedforandring her uden at omtale den; vilde man forlade en sådan stilling, måtte det være for at opløse hæren eller for at lade det komme til slag. Næppe bryder da også Valdemar op, før stormændene forlanger en øjeblikkelig afgørelse af Sven: de er ikke til sinds at se på deres ejendommers ødelæggelse. Også Saxos udgivere (P. E. Müller og Velschow) har set denne nødvendige forbindelse mellem de to modstanderes stilling ved åen og det endelige slag. Da de imidlertid troede sig bundne m. h. t. valpladsen (Gradehede), flyttede de vilkårlig brostillingen hen til i nærheden af Viborg¹⁾.

Og hvad der således efter sagens natur er det ene rimelige, fremgår også bestemt af Saxos fortælling. Vel

¹⁾ Pag. 732: *Patet ex tenore narrationis, amnem Viburgo satis vicinum fuisse; nam amne superato mox in eum locum devenit Valdemarus, ubi praelium cum Svenone iniit.*

siger prof. Steenstrup: „Saxo giver ikke den fjerneste antydning af, at det (overgangen) skete i nærheden af Randers; han siger endog ikke, at V. straks efter at være gået over åen opstiller sin hær, men kun at han efterat være gået over åen „beslutter at ville angribe fjenden“.“ Men dette forholder sig ikke således. Saxos ord er følgende: „Valdemarus tandem gerendi fiduciam belli quotidianis copiarum incrementis adeptus, amne alias superato hostem appetere statuit“. Her er jo det sidste ord sætningens hovedudsagn: Valdemar besluttede at angribe fjenden; grunden er den, at han har fattet tillid til at kunne optage kampen med sin stærkt forøgede hær, og det første led i udførelsen af hans beslutning er overgangen over åen.

Nu er raden kommen til Sven at tage sit parti. Han ser sin modstander bryde op og det er en selvfølge, at spejdere straks udsendes for at undersøge, hvad det betyder. Det berettes ham, at Valdemar tilbyder slag, han er gået over åen. Men Sven kan ikke derved tvinges til slag, og han er i stærk tvivl, om han skal modtage det. Forudsætter dette ikke, at der endnu er naturhindringer imellem hærene, som gør det muligt for ham nu at stille sig, ligesom Valdemar stillede sig ved Randers? Ser vi på kærtet, da er det jo også klart, at Nørå, der forener sig med Gudenå lidt vest for Randers, endnu må være imellem dem og muliggøre en vægring ved at lade det komme til kamp uden nogen vanærende flugt. Intet andet sted kan, såvidt jeg ser, på en så fyldestgørende måde forklare den af Saxo skildrede situation.

Hvad der så fremtvinger Svens beslutning om at opgive sin afventende holdning, er hensynet til herre-

gårdene. Det er sandsynligt, at bondehæren vil spredes, men den vil først og fremmest spredes for at hærge stormændenes gods. Her er der altså kommen et nyt moment ind i handlingen og det er kommen ind ved Valdemars bevægelse; sålænge han lå bunden ved Randers strand var der ingen fare, men nu er han atter fri i sine bevægelser og denne tilstand må de store have en ende på. Dette bliver da afgørende.

De to konger mødes i en egn, der var uberørt af krigens hærgninger. Markerne står med rig sæd, gærderne er urørte, som det kun er tilfældet fjernt fra en soldaterlejr; ja endog ravnene er uvante med synet af de mange mennesker og slår ned mellem afdelingerne, da de rykker frem til slag; mange blev fældede af folkenes spyd. Ingen af parterne er ret orienteret i terrænet; Sven kender ikke sin modstanders opstilling og kaster sig i sit første angreb over en trop letbevæbnede (juventus) på højre fløj, som om det var hærens kærne; de mørkeblå kofter antog han for jernbrynjer. Da det andet stød rettes mod kong Valdemar og herremændene, tørnede man imod det høje stavregærde. Valdemar var ikke stort bedre orienteret, siden han tog en trop venner for fjender.

Hvorledes iøvrigt slaget forløb efter Svens flugt og hans høvdingers fald og tilfangetagelse, fortæller Saxo intet om; det har heller ingen synderlig historisk interesse. Det følger dog vel af sig selv, at hære som disse ikke nedlægger deres våben, fordi en hovedtrop er tilintetgjort, især når denne ikke har kunnet ses af mere end tiendedelen af de kæmpende. Det er derfor sandsynligt, at der er bleven kæmpet længe og spredt, at der har fundet hårdnakkede forfølgelser sted og at det både

denne dag og de følgende er gået ud over de besejrede herremænds ejendomme. Vi har jo i forfølgelsen 1151 og i fortællingen om hvorledes Valdemar i Viborg forgæves modsatte sig de grusomme henrettelser en målestok for hvad der kunde præsteres. —

Man vil af det her fremsatte se, at en fornyet overvejelse af alle omstændighederne ved „slaget på Gradehede“, selv efter prof. Steenstrups kritik, fører mig til samme resultat som de tidligere, og disse ligger langt tilbage i tiden. Forfatteren udtaler, at han har „syv og syvsindstyve“ grunde for sin modsatte påstand; jeg er nu berettiget til at vente, at han næste gang vil fortsætte i kæmpevisestilen og da give mig underretning om, hvor disse syv og syvsindstyve kæmper „sloge deres tjald“. Jeg hører nemlig nok, at „det donner under ros“; men indtil videre fristes jeg dog til at sige med kong Nilavs:

hvi have de kæmper deres liv så fal,
at dennem lyster her at stride! ¹⁾

¹⁾ Denne spøg tillader jeg mig kun for at vise prof. Steenstrup, at jeg ikke er ulærvillig. Han siger nemlig om mig i *Revue historique* (1880 I 126), efterat have påtalt min letsindighed i kildernes behandling: „Son style est plein de verve, mais sans être exempt pourtant d'une certaine monotonie; et quoique empreint de grundtvigianisme, il n'a pas ce ton humoristique, qui caractérise les grundtvigiens.“ Denne karakteristik har formentlig større interesse for danske end for franske læsere.